

BAHÇE - ŞEHİRLER VE MODERN ŞEHİR PLÂNLAMASI (*)

Yazan: Lewis MUMFORD

Çev. Dr. Ruşen KELEŞ

Modern şehir plânlaması cereyanını, Yarının Bahçe - Şehirleri (Garden Cities of To-Morrow) isimli kitap kadar etkisi altında bırakmış ve amaçlarını değiştirmiş bir başka kitap yoktur. Fakat bu kitap, klâsik olmanın geleneksel bahtsızlığına uğramıştır: Çünkü, kitabı hiç okumamış olanlar ona karşı aleyhte bir tavır takındıkları gibi, bazan, okuyup anlamamış olanlar da, orada yer alan fikirleri kabul etmişlerdir. Ebenezer Howard'ın meşhur eserinin yeniden yayınlanmasından başka hiçbir şey, canlı bir medeniyet kurmaya bu kadar zamanında yapılmış bir yardımda bulunamazdı.

(*) Bu yazı Şehir ve Bölge Plânlaması . disiplininin kurucularından olan Sir Ebenezer Howard'ın, Garden Cities of To-Morrow isimli eserinin, ölümünden sonra yayınlanan ikinci baskısına 1945, Lewis Mumford tarafından yazılmış bir tanıtma yazısının dilimize çevrilmiş şeklidir. Eserin aslı ile birlikte yayınlanan bu parçada Howard'ın fikirleri objektif bir görüşle ele alınmakta ve özetlenmektedir. 1898 yılında ilk olarak yayınlandığı zaman, modern anlamdaki şehirciliğin esaslarını getirdiği genellikle kabul edilen eser, ikinci baskısının yayın hayatına girdiği yıllarda, İngiliz şehircilik politikasına büyük etkilerde bulunarak tatbikat alanındaki amacına da ulaşmış bulunuyordu. Şöyle ki, 1937 de İngiltere'de sanayide çalışan nüfusun dağılımını incelemek ve bununla ilgili tavsiyelerde bulunmak üzere kurulan bir krallık komisyonunun verdiği raporda bahçe - şehir cereyanının izleri apaçıktır. Sanayi ve nüfusun kalabalık merkezlerden dağıtılması ve buralara daha fazla nüfusun gelmesini önleyecek tedbirlerin alınması ve bütün bunları gerçekleştirmek için yeni şehirler kurulması, İngiltere'de 1946 da çıkarılan Yeni Şehirler Kanunu ile tatbikat alanına konmuştur.

Gerçekten, Howard'ın bahçe - şehirler fikri, aşırı şehirleşmenin iktisadî ve sosyal sakıncalarını gidermek için, adem-i merkeziyeti sağlamak amacına hizmet etmektedir. Ona göre, ideal hayat tarzı, ne köylerde, ne de şehirlerde; fakat yarı şehrsel yerleşme birimlerinde bulunabilir. İşte bunlar, büyük lüğü sınırlı, etrafında yeşil bir arazi kuşağı bulunan ve bu kuşağın dışında gerekirse peyk yerleşme noktaları kurulabilecek olan bahçe - şehirlerdir.

1899 da İngiltere'de, sırf bahçe - şehirler fikrini yaymak ve uygulanmasını sağlamak üzere kurulmuş bulunan Bahçe - Şehirler Derneği, başka bir

Yirminci yüzyılın başlangıcında iki büyük buluşa şahit olduk: uçağın bulunması ve bahçe-şehirler fikrinin ortaya atılması. Her ikisi de, yeni bir çağın müjdecisi olan buluşlar. Birincisi, insanog-luna kanatlanmak imkânını sağlarken, ikincisi de, yeryüzüne ge-len insanlara daha iyi yaşamalarına imkân verecek yerler sağlama vaadinde bulunmuştur. Bu buluşların her ikisinde de, çok taraflı bir sanatkâr olan Leonardo da Vinci'nin ilham veren izlerine rastlamak mümkündür. Çünkü o yalnız kuşların iyi niyetli uçuş-larını incelemekle kalmamış, aynı zamanda, Milâno'daki nüfus te-merküzüne ve onun getirdiği sefaletle bir çare olmak üzere, nüfu-su otuz bini geçmeyen, her biri beşer bin meskenlik on küçük şehir kurmayı da teklif etmiştir. Bir başka yerde de, Leonardo, yaya ve atlı trafiğinin birbirinden tamamıyla ayrılmasını, belediye ölçüsünde bir sulama sistemine bağlı bahçeler kurulmasını teklif etmektedir.

Ebenezer Howard, dolaylı bir şekilde de olsa Leonardo'nun etkisi altında kalmış değildir; Leonardo'nun eserleri, o tarihler-de İngilizceye henüz çevrilmişti. Buna karşılık; toprak mülkiyeti-nin millîleştirilmesini isteyen toprak reformcusu Spence; 1848 yı-lında örnek bir sanayi şehri plânı yapan James Buckingham; şe-hirlerden uzak toprakların iskânı için daha sistemli bir plân ha-zırlama gereğine işaret etmiş olan Edward Gibbon Wakefield ve hattâ Henry George ve Peter Knöpotkin gibi iki münekkid gibi 19 cu yüzyılın başlarında yaşamış bir kısım yazarların Howard üzerinde etkileri olmuştur. Bu yazarların eserleri Howard'ın ken-dine mahsus sezgi ve inançlarını kuvvetlendirmiştir; fakat Ame-rika'ya yapmış olduğu seyahat de onu bir hayli teşvik etmiştir. Orada, gözü önünde, yepyeni topraklar üzerinde her yıl aralıksız manzarlar hâlinde yeni meskûn yerleşmelerin kurulmakta oldu-ğu görmüş ve işe ta başlangıcından sarılmanın sağlayacağı kolay-lık imkânlarının heyecanını duymuştur.

isim altında olsa bile, bugün hâlâ yaşamaktadır. Howard'ın yakın arkadaşla-rının ve taraftarlarının elinde bulunan bu Dernek; iş ve hayat şartlarını islâh edecek, sanayi ve ticaret hayatının verimliliğini arttıracak, yeşil saha kuşaklarını ve tarıma elverişli toprakları koruyacak, tabii, mimarî ve kültü-rel kaynakları değerlendirecek ve bütün bu kaynakları özel ve mahallî teşeb-büslere azami hürriyet tanımak suretiyle gerçekleştirecek memleket çapında bir araziden faydalanma politikasının öncülüğünü yapmaktadır. Aşırı darece-de temerküze sahne olmuş bölgelerin yeniden imarında adem-i merkeziyet ilkesine uyulmasını desteklemekte olan Dernek, köysel bölgelerde ise, köyle-rin ve kasabaların, sosyal hayatın ve hizmetlerin sağladığı avantajları müm-

Eğer Howard sırf bir hayalperest olsaydı, bu kitap, tıpkı Edgard Chambless'in, önceliği plânlamanın fizikî unsurlarına veren Roadtown adlı kitabı gibi, meraklı bir tartışma konusu olarak kalabilirdi. Halbuki, Howard, çok daha iyi bir sosyolog olarak, sosyal ve ekonomik unsurlara öncelik tanımıştır. O da, kendinden önce gelen Rochdale kooperatifçileri gibi pratik sonuçlara ulaşmak isteyen bir idealist olduğu için, deneme mahiyetinde bir bahçe - şehir plânlamak ve kurmak üzere önce taraftarlar toplamak gerektiği yolundaki fikrine karşı gösterilen çok geniş ilgiden faydalanmaya çalışmıştır.

Howard'ın bahçe - şehirler fikrine öncülük edişi ile Wright kardeşlerin uçağı buluşları birbirine paralel olarak yürümüştür. Bahçe - şehirler cereyanının öncülüğünü yapmış olanların çoğu zaman gözünden kaçan fonksiyonel bir bağlantıyı aydınlattığı için bu paralelliğin üzerinde duruyorum; çünkü eğer bugünkü veya gelecekteki şekliyle uçak, insanların sağlık ve güvenliğini tehdit etmeyen bir vasıta olacak ve bugün otomobilin günlük hayatımızda oynadığı rolü oynayacaksa, bu ancak, geniş bir yeşil saha çemberiyle sarılı bahçe - şehirlerin hâkim bir şehir şekli hâline gelmesiyle mümkün olacaktır.

Acaba, Howard'ın teorik plânına, ve bu plânın Letchworth bahçe - şehir denemesinde ilk defa olarak uygulanmasına, yarattığı çok geniş ilgiyi kazandıran temel fikirler nelerdi? İnsan, gerek İngiltere'de gerekse Amerika'da şehir plânlaması hakkında cereyan eden tartışmalarda bahis konusu edilen ciddî esaslara dayan-

kün merteye yayacak ve tarımsal refahı arttıracak şekilde yerleşme gurupları teşkil etmelerini sağlamak amacını gütmektedir.

Howard'ın fikirlerini en çok benimsemiş ve Amerika Birleşik Devletlerinde savunmuş kimselerin başında, tanınmış yazar ve eleştirmeci Lewis Mumford gelir. Mumford yalnız Amerikan entellektüelleri için değil, fakat bütün dünyada adı çok duyulmuş bir hümanist ve şehir plâncısıdır. Başta, *The Culture of Cities* (1938) olmak üzere, şehir plânlaması literatürüne, bir düzineden fazla eser kazandırmıştır. *Technics of Civilization* (1934), *The Condition of Man* (1944), *City Development* (1945), *From the Ground Up* (1957) ve *City in the History* (1961) bu eserlerden bazılarıdır. Mumford hâlen Amerika Birleşik Devletlerinde Massachusetts Teknoloji Enstitüsünde profesördür.

Şehirleşmenin henüz ilk adımlarını atmakta olan memleketimiz şehirciliğine, şehir ve bölge plâncılarına ve yetkili kimselere büyük ölçüde faydalı olabileceğini umduğumuz bahçe - şehir hareketini en iyi tanıtan bu yazıyı sunarken bu fırsatı elde ettiğimizden dolayı yazarına da teşekkürü bir borç biliriz.

(Çeviren)

mayan mütalâalara bakarak, bahçe-şehirlerin yegâne özelliğinin, Howard'ın, nüfus yoğunluğunu bir acre (0.4 hektar) başına 12 mesken düşecek şekilde azaltma tasavvuru olduğu zannına kapılabilir. Bundan daha büyük bir hata olamaz: çünkü böyle bir teklifin izine bile rastlamak için, Garden Cities of To-Morrow adlı eserin sayfalarını boşuna çevirmiş olursunuz.

Üstelik, kazara Howard böyle bir kavramdan bahsetmiş olsaydı bile bunun dikkati çekmesi ihtimali pek zayıftı. Çünkü, açık plânlamanın, kapalı ve temerküzü teşvik eden plânlamadan daha sıhhatli olduğunu teklif etmek ne yeni, ne de hayret edilmesi gereken bir husustu. İnsanlar bu gerçeği tâ Ortaçağlarda farketmiş ve buna uygun olarak, yazlık evlerini banliyölerde yaptırılmışlardır: meselâ birçok New England kasabaları için bir acre başına 12 mesken çok yüksek bir yoğunluk olarak görünebilir. Aynı olay, 19 cu yüzyılın ortalarındanberi kurulmuş bulunan birçok İngiliz ve Amerikan banliyö şehirleri için de doğrudur.

Bir acre başına 12 meskenin bahçe-şehir cereyanını özellikle karakterize ettiği yolundaki yanlış görüş, şehirlerin son üç yüz yıl içindeki gelişmesi hakkında en ufak bir bilgiye sahip bulunmayan insanlar tarafından ileri sürülmektedir. Açık plânlama mı, yoksa kapalı plânlama mı konusu, ancak kendine mahsus fayda ve sakıncalar bakımından makûl bir şekilde tartışılabilir. Fakat, bu noktada varılacak geçici bir kararın, her ne olursa olsun Ebenezer Howard'ın özetlediği bahçe-şehirler fikrini hiçbir zaman zedelediği görülecektir.

Tatbikatta vukubulan şey, Howard'ın bahçe-şehirler fikrini kabul ettirme kampanyasını açtığı yıllarda, Letchworth şehrinin plâncılarından olan Sir Raymond Unwin'in, iktisadî açıdan da «temerküz hiçbir şey kazandırmaz» gerçeğini ispat etmesi olmuştur. Gerçekten bir devrim yaratan bu olayın haklı olarak büyük etkileri olmuştur.

Unwin, meskûn yerlerdeki nüfus yoğunluğunu arttırmak suretiyle masrafların azaltılabileceği şeklindeki yanlış varsayım yüzünden, açılması zarurî olmıyan caddelerin sayısının arttırılması ve açık saha sahibi olan insanların elinden arsalarının alınması gibi işlere boş yere pek çok para israf edildiğini göstermiştir. Önce Letchworth bahçe-şehrinde uyguladığı, sonra da Sağlık Bakanlığı baş mimarı iken sosyal meskenler inşası için kullandığı bir acre başına 12 mesken standardını vesikalarla ispat eden asıl odur. Unwin tarafından bulunan bir hususu Howard'a ait imiş gi-

bi göstermek kimse için yapılması doğru bir hareket teşkil etmez. Burada, gerçekten şu noktayı da, açık plânlama mı, yoksa kapalı plânlama mı meselesinden uzaklaşmak için belirteyim ki, Unwin'in teklif ettiği bir acre başına 46 - 48 kişi yoğunluk, hayatî olduğuna inandığım ölçülere, meselâ Londra plânında kabul edilmiş bulunan bir acre başına 136 kişi olarak hesaplanan yoğunluktan daha yakındır. Fakat bir acre başına 48 kişi düşüren bir yoğunluğun, sağlık ve refah ile uzlaşabilen en yüksek rakam olduğu inancında da değilim. Bu sebeple, Unwin tarafından verilen ölçünün mekanik olarak sıkı bir şekilde uygulanmasını tenkid etmeyi doğru buluyorum. Bu tenkidi başarıyla yapabilmek için ihtiyaç duyduğum yardımı Howard'ın sayfalarında bulmam mümkündür.

Howard'ın mesken yoğunluğu konusundaki teklifleri muhafazakârdı. Gerçekte bunlar, tâ Ortaçağlardan kalma geleneksel ölçüleri takip etmişlerdir. Bir tenkid yapmış olmak için, insan, Howard'ın bu ölçüleri gerektiğinden fazla önemle takip ettiğini de ilâve edebilir. Çünkü, Howard, bina inşa edilecek ortalama arazi parçası büyüklüğünün 20×130 eb'adında olduğunu, halbuki, asgarî eb'adın 20×100 (ayak) olduğunu belirtmiştir. 20 ayak genişliğindeki bu cephe, bol güneş ışığı alan, nispeten alçak odalı iyi bir sıra evler silsilesi için çok dardır. Fakat bu suretle sağlanan yoğunluklar, geleneksel şehrin aşırı derecedeki inşa faaliyeti vukubulmadan önce sahip olduğu yoğunluklardır. Meselâ, 20×100 büyüklüğü, New York şehrine mahsus tipik bir arsa eb'adıdır. Aile başına beş kişi hesap edildiği takdirde, bu (çaprazlama yollar da dâhil) her meskûn acre başına 90 ilâ 95 kişi ve bizim daha küçük aile birimlerimiz ile, bir acre başına 70 kişi düşmesini sağlayan bir yoğunluktur.

Plânlamanın somut ayrıntıları bakımından, Howard gerçekten hâlâ arkasında kalan çağda yaşamaktaydı. Onun Cristal Palace Road (Kristal Palas Yolu) plânı, insana, Edinburgh'ın Princes Caddesini hatırlatır. Fakat, ondan da daha fazla, H. G. Wells'in muahhyileye dayanan desenlerini, ya da, eski Viktoria çağı Buckingham'ının camlı sokaklarını hatırlatmaktadır. Howard, gerçekten, bahçe şehirlerin gelişim vetiresi içinde unutulmuş ve hemen hemen farkedilmeyen parlak bir teknik yenilik getirmiştir: bu yeniliği, onun, şehri iki ayrı kısma bölen «üç mil uzunluğundaki bir yeşil kuşak» tan ibaret olan Büyük Cadde kavramında bulmak mümkündür. Bunun gibi bir iç yeşil kuşak, şehrin fonksiyonel unsurlarını birbirinden ayırmak için, hiç değiştirilmeden

gerçekleştirilmesi gereken bir şehir şeklinin ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktır. Bu şehir şekli, yazarın 1938 yılında Mahallî İdareler Parklar Kuruluna sunduğu Honolulu raporunda bulunabilir.

Howard'ın büyüklüğü, teknik plânlama alanında değildir ve kendisi bunu herkesten daha iyi bilir. Her somut yeni şehir plânına bir etiket yapıştırılması ve Howard'ın yaptığı bir şemadan başka birşey olmadığı, gerçek şehrin, bu şemanın günün şartlarına uydurulması sonucunda ortaya çıkacağı belirtilmesi mümkündür. Unwin ile Parker, Letchworth bahçe-şehri plânını tersime başlarken, belki de Howard'ın şemasındaki şehir tipini taklit etmemek için, bu mekanik şehir tipinden kaçınmak istemiş ve geriye gitmişlerdir. (*)

Fakat hatırdan çıkarılmaması gereken önemli nokta, bahçeli-şehirler ilkesinin, plânlamada birtakım değişmez unsuların varlığı ile ilgili olduğu hususudur. Bizatihî bahçe-şehirler fikri, Letchworth veya Welwyn'deki başarı veya başarısızlık ile ne yükselir ne de kuvvetinden gaybeder; bunun gibi, daha sonraki tarihlerde, benzer tahliller yapan ve temel fikre kendilerinin imiş gibi yeni bir isim veren insanlar da Howard'ın getirdiği yeniliği kolayca gözden düşüremezler. Açıkçası, Howard'ın bahçe-şehirler fikri de, ayrıntıları bakımından, bütün yenilikler gibi, temel fikre sonradan getirilecek yeniliklere açıktır. Üstelik bu fikir, Hertfordshire veya Buckinghamshire'de bir, Kaliforniya'da San Bernardino Vâdisinde bir başka tip şehrin doğmasına imkân verecek mahiyettedir. Howard, gerçekte, hem bir sosyolog, hem de bir devlet adamı olduğu için, yaptığı tekliflerin böyle evrensel bir vasfı vardır.

Howard'ın getirdiği başlıca yenilik, dengeli bir yerleşmenin mahiyetini özetlemesi; iyi teşkilatlanmamış ve yanlış istikamete yönelmiş bir toplumda dengeli bir yerleşme bünyesi yaratmak için atılması gereken adımların neler olduğunu göstermesidir. Bir yanda, aşırı derecede büyümüş ve kalabalıklaşmış; sağlığı, sefalet mahalleri ve verimliliği, âhenksiz ve yanlış kuruluş yerine sahip sınaî tesisler tarafından tehdit edilen büyük bir şehir vardır. Öyle bir şehir ki, hiçbir beşerî maksada hizmet etmek fikri olmadan genişlemiş ve temel müesseseleri arasında toplumsal hayatın başlıca teşkilatlanma şekilleri bulunmasına rağmen, sosyal hizmetlerden yoksun uzak mesafelerdeki alanlara mal ve insan nakletmek

(*) Unwin'in, Ortaçağ Almanya'sının tepeler üzerinde kurulmuş şehirlerine karşı duyduğu sebepsiz sevgi, Howard'ın akıl mahsulü açıklamaları ve ileriye bakan teklifleri ile biraz tezat hâlindeydi.

uğruna lüzumsuz derecede zaman, enerji ve para israf eden bir şehir haline gelmiştir. Londra, Paris ve Berlin gibi merkezlerin ve daha aşağı seviyedeki taklitçilerinin devamlı bir şekilde büyümesi, toplumsal hayat bakımından yeterli kazançlar elde edilmesine yol açmamıştır. Aksine, nüfusun ve servetin büyük şehirlerde temerküzü sefalet doğurmuş, ve şehir gelirlerinin önemli bir kısmı, çok pahalıya malolan sefalet mahallerini temizleme ve sağlık tedbirleriyle, sefaletin telâfisine tahsis edilmiştir.

Öte yanda, köysel yerler de aynı şekilde sefalet içinde bulunuyordu: büyük şehirlerin gelişmesi, köylerdeki kabiliyetli ve müteşebbis elemanları çekmişti. Köysel yerler; temiz hava, aydınlık, güzel manzaralar, sâkin geceler gibi büyük şehirlerde ender rastlanan özelliklere sahip bulunuyor; öte yandan, köylüler arasındaki beşerî münasebetlerin zayıflığı ve işbirliğinin yokluğu bir başka sefalet kaynağını teşkil ediyordu. Tarım, mahallî piyasasının büyük bir kısmını kaybetmiş olduğundan dolayı geriliyor ve böylece bir kır kasabasında hayat, büyük şehirlerin bir sefalet mahallinde olduğu kadar âdi, değersiz ve kasvetli bir hâle geliyordu. Münferit sınaî tesisleri şehir dışına yaymak da, bu problemlere yardımcı dokunacak bir yol değildi. Çünkü insan eğer bütün kabiliyetlerini kullanarak geliştirebileceği dengeli bir yaşayışa sahip olacaksa, bunu ancak, bu kabiliyetlerini takviye edecek bir çevrede başarabilir. Howard'ın gördüğü ve Kropotkin'in de aynı tarihte ileri sürmüş olduğu gibi, duyulan asıl ihtiyaç, şehir ile köyün; köysel huzur, sağlık ve faaliyet ile şehirlerin bilgi, teknik imkân ve siyasal dayanışma gibi özelliklerinin evlendirilmesi hususu idi. İşte bu evlenmeyi bahçe - şehirler sağlayacaktı.

Howard'ın fikrini, yanlış olarak , şehir ve köy ikiliğini kıran ve her ikisini şekilsiz bir banliyö topluluğu hâline getiren bir fikir sananları burada yeniden ikaz etmek isterim. Onun ileri sürdüğü delilleri incelemek sabrını gösteren okuyucu görecektir ki, onun zihninde böyle bir amaç olmadığı gibi, aslında bütün projesi de böyle bir durumun yaratılmasını önlemekten ibaretti.

Çünkü, Howard'ın anladığı şekliyle bahçeli - şehirler, çok geniş bahçeleri olan münferit meskenlerin sınır tanımaz bir şekilde kırlara yayılmasını değil, fakat daha çok, sınırı belirli, aralıksız imar edilmiş bir şehirler gurubunu ifade etmektedir. Bahçe - şehirlerin sınırları içindeki alanın merkezdeki 1000 acre'ı bizzat şehrin ihtiyacına ayrılacak, dıştaki 5000 acre de tarımsal bir yeşil kuşak teşkil edecekti. Merkezde 30.000 kişi yaşayacak ve burada nüfus yoğunluğu 30 kişi olacaktı. Halbuki, bugün park yeri sefaleti

içinde bulunan kalabalık Londra'da acre başına 57 kişi düşmektedir. Bahçe - şehir içinde park yerleri 1000 kişiye 9 acre'dan biraz fazla düşecek şekilde plânlanacaktı. Bu rakam, Londra için teklif edilen yeni plândaki 4 acre'ın oldukça üstünde fakat, Westminster'de normal olarak övünme konusu olan 6 acre'dan o kadar çok fazla değildir. Howard'ın teklif ettiği yoğunluğun genel olarak kabul edilenden büyük olduğu ileri sürülebilir; fakat o, şehrin plânsız yayılmasına taraftar bir insan diye itham edilemez.

O halde, Howard'ın getirdiği yenilik nerededir? Verdiği özel ayrıntılarda değil, karakteristik tahlillerdedir. Özellikle şu teklifler içerisinde: şehrin ayrılmaz bir parçası olarak tarıma tahsis edilecek daimî bir açık saha kuşağının bulundurulması; bu kuşağın şehrin içten dışa doğru olan fizikî yayılmasını veya şehrin civarında, kontrol altında olmıyan şehrsel gelişmeleri sınırlamakta kullanılması; şehir topraklarının tamamen belediyenin mülkiyeti ve kontrolü altında olması ve ancak kiralama yolu ile özel teşebbüse devrine imkân verilmesi; şehir nüfusunun başlangıçta plânlanan miktarı geçmemesinin sağlanması; şehrin büyümesi ve refaha kavuşması sonucunda, tespit edilen büyüme sınırına kadar elde edilecek gayri müktesep kazançların topluma maledilmesi; nüfusun büyük bir kısmının geçimini sağlayan sınaî tesislerin yeni şehirlere götürülmesi; mevcut topraklar ve hizmet sağlama imkânları biter bitmez yeni şehirler kurulmasının sağlanması.

Kısacası, Howard, sadece fizikî gelişme değil, fakat aynı zamanda toplumun şehrsel fonksiyonları ve köy şehir hayat tarzlarının birleştirilmesi anlamındaki şehir gelişmesi problemini, bir yandan şehir hayatının canlandırılması, diğer yandan da köysel hayatın kültürel ve sosyal yönlerden islâhı için ele almıştır.

Köylerin ve şehirlerin islâhını tek bir problem olarak ele almakla Howard, yaşadığı çağa göre çok ilerde bulunduğunu ve şehirlerin, şehir olarak değerden düşmesi olayını çağımızın şehircilerinin çoğundan daha iyi teşhis edebildiğini göstermiştir. Onun bahçe - şehirler fikri, yalnız büyük şehirlerdeki temerküzü hafifletmek ve böylece düşen arsa değerlerinden faydalanarak şehirlerin yeniden imarına imkân vermek için girişilmiş bir teşebbüs değil, aynı zamanda, büyük şehirlerdeki temerküz ile, yatakhane haline gelen banliyölerin teşkil ettiği kaçınılmaz beraberliği bertaraf etme amacını güden bir tekliftir. Büyük şehirlerin açık plânlarının ve köysel yerlerle olan bağlantılarının geçici olması, yatakhane banliyölerin ise sınaî nüfusu ve bir istihdam temeli olmayışı

bu banliyöleri şimdiye kadar insanlar için hazırlanmış en işe yaramaz çevre hâline getirmektedir. Bu nevi banliyöler, Versay'da ve Nymphenburg'da kendileri için hayal âlemleri yaratan mutlak hükümdarların saraylarındaki mânâsızlıkların, orta sınıflar tarafından uygulanan bir benzeridir. Howard'ın anladığı anlamdaki bahçe - şehirler ise banliyö olmayıp, banliyönün tam karşıtıdır. Bahçe - şehir, daha çok köysel karakter taşıyan kendi hâline bir yerleşme değil, fakat verimli şehir hayatının bulunabileceği daha mükemmel bir kuruluştur.

Howard, şehir problemlerinin bugünkü belediye idaresi çerçevesi içinde çözülmesine imkân olmadığını; çünkü belediye idaresinin en büyük problemlerinden birinin, şehri çevreleyen köysel yerlerle iktisadî, sosyal ve siyasal bağlantılarının kurulamaması olduğunu görmüştür. İşte Howard'ın bu konudaki görüşü, şehir gelişmesi probleminin tek bir veçhesi içinde kabolan ve çözmek üzere ele aldıkları problemin, çok daha geniş bir problemin ufak bir parçasından başka birşey olmadığını unuttuğu bulunan belediye reformcularının görüşlerinden çok daha vâzıhtır. Bahçe - şehirler fikri çerçevesinde şehir ve köy münasebetleri hakkında Howard'ın söyledikleri şehir ve bölge plânlamasının bütün meselelerine de aynen uygulanabilir. Kurulacak olan idarî birim, bölge içindeki hem köysel, hem de şehirsal kısımları kapsayabilmelidir.

Howard'ın ileri sürdüğü fikir, bahçe - şehirlerin teşkil edeceği gruplara da oldukça fazla yer ayırmaktadır. Howard, tek bir şehrin sahip olduğu avantajların, bu şehirlerden gelen grupların ve yığınların teşkil edeceği şehir kümeleri vasıtasıyla çoğaltılabileceğini farketmiştir. Fakat, pratik olmakta kararlı bulunduğu için, önce yalnız bir tek bahçe - şehir üzerinde deneme yapılması teklifinde bulunmuştur. Birçok hayalperestlerden farklı olarak, yalnız Letchworth bahçe - şehrinin kurulmasına yardım etmekle kalmamış, aynı zamanda ikinci bir şehir olarak Welwyn'i de kurmuştur. Bu arada, Howard tarafından ileri sürülen fikirler dünyanın her tarafındaki şehircilerin ortak malı hâline gelmiş ve Hollânda'da Hilversum, Frankfurt'da Ernst May peyk şehirlerinin ve Wright ve Stein's Redburn gibi şehirlerin plânlanmasına büyük etkilerde bulunmuştur.

Burada, Howard'ın bir devlet adamı olma vasıflarından da bahsetmek zorundayız. Çünkü, kooperatifçilik cereyanına öncülük eden J. W. Mitchell hangi anlamda bir devlet adamı ise Howard da o anlamda bir devlet adamı idi. Hayatının incelenmesi

de, İngiliz devlet adamlığının en iyi vasıflarına sahip olduğunu göstermektedir: yaşanan an ve kaçan fırsatlar duygusu onda da vardır. Çağımızın pek çok insanlarından farklı olarak, Howard, mâkul plânlardan ve uzun süreli mükellefiyetler altına girmekten korkmamıştır. Kafası, tam bir İngiliz kafasıydı: daima pratik çözüm yolları ile temasta olan ve daima ideal olanı arayan bir kafa. Deneysel metoda devamlı olarak inanmıştır. Bilimde olduğu kadar siyasi hayatta da güzel bir denemenin, soyut bir plânın aleyhinde olan insanları, o plânı tasvip edenler kadar ikna edebileceğini hissetmiştir. «Önce küçük bir problemi incelemek, meselâ 6000 acre'lık bir araziyi alıp, ondan en iyi şekilde faydalanmaya çalışmak daha iyi olmaz mı? «Çünkü, o zaman, bununla meşgul olduğumuz için, kendimizi, daha geniş bir sahayı ele alacak kadar yetiştirmiş oluruz.» Makûl insanın, düşünüp hareket etmesi gereken yol işte budur. Çok mâkul bir insan olma yeteneğinin yardımı ile Howard, Tory'ler ile anarşistlerin, tek vergi taraftarlarıyla sosyalistlerin, ferdiyetçilerle kollektivistlerin kendi denemeleriyle ilgilenmelerine muvaffak olacağını ümit etmiştir. Ve ümitleri de büsbütün boşa gitmemiştir. Çünkü, uzlaştırma zemini bulmak için İngiliz sağduyusuna hitap ederken sağlam bir siyasî geleneğe dayanıyordu.

Howard'ın bahçe - şehirler teklifi hakkında bugün insanın dikkatini çeken husus, onun yeni şehrin dış şekli ile çok az ve bu şehirleri yaratan metodlarla çok fazla ilgilenmiş olduğu hususudur. Güzel Şehir (City Beautiful) cereyanı ile ilgili sahte manzuralar yayınlamış veya bu yeni çevre kabul edildiği takdirde hayat değişecektir iddiasında bulunmak suretiyle taraftarlar kazanmış değildir. Evvelce esasen kabul edilmiş bulunan yönlerde mutlak surette ileriye gidilmesini istemiştir: örnekler vermek suretiyle, yani daha iyi bir sistem kurup, kuvvetlerin biraraya topanmasında ve fikirlerin harekete getirilmesinde az bir meharet sarfederek birçok işleri değiştirebileceğine inanmıştır. İşte, bir düşünür olarak kuvveti, biraraya toplama ve harekete getirme vasfındadır. Kitabın, sosyal şehirler adını verdiği son bölümünde, deneylerini göstermekten bir adım daha ileri gitmek istemiştir. «Demiryolları, önceleri, resmî yetkilere dayanılmaksızın ve çok küçük çapta inşa edilmişlerdir. Fakat roket yapılıp, lokomotifin üstünlüğü tamamen kabul edilince, demiryolu teşebbüslerinin gelişmesi için kanunî izinlerin alınması zarureti ortaya çıkmıştır.»

Sir Ebenezer, başlangıçta açıkça ortaya koymuş olduğu ikinci adımı atmamış, yaşlı bir insan sabırsızlığı ile, ilk başarısını ge-

nişleteceğine, tekrarlamayı tercih etmiştir. İkinci Dünya Savaşının sonunda, genç yardımcısı F. J. Osborn, yeni mesken ihtiyacına cevap verecek ölçüde «Savaş sonrası yeni şehirleri» kurulması teklifinde bulunmuştur. Bu, tam bir yasama desteği isteyen bir teklifti. Howard'ın ikinci bir bahçe - şehrin plânlanmasına teşebbüs etmesi, gayretleri Osborn'un özetlediği önemli işten daha başka bir yöne çevirdi: mesken ve sanayi bölgelerinin islâhı meselesi ile şehirlerin islâhı meselesini birleştirmek üzere duyulan büyük siyasî ihtiyaç, mevcut belediyeler bakımından sınır genişletmek ve bölgeler ihdas etmek gibi karışık ve israfı yol açan gayretlere feda edilmiştir.

Yalnız, son on yıl içinde mesken ve şehir plânlaması konusundaki düşüncelerimiz siyasî bir mahiyet kazanmıştır. İngiltere'de Barlow Raporu, Howard'ın ihtiyarlık çağında bırakmış olduğu yerden şehirlerin islâhı meselesini ele aldı. Şimdi de zamanımızın en büyük ihtiyacı, bütün bir şehir imarı vetiresini, Sir Ebenezer Howard'ın vaktiyle ortaya koyduğu, belediye ekonomisi ve plânlaması alanında husule gelen esaslı yeniliklere bağlamaktır.

Bugüne kadar elde ettiğimiz neoteknik ve bioteknik kolaylıklar nihayet, Howard'ın ve Kropotkin'in sezgileri yardımıyla sağlanmıştır. Howard'ın nüfus akınlarını kanalizasyonla etmek konusundaki plâni, nüfusu, mevcut merkezlerden yeni merkezlere yöneltmek plâni, sanayii dengeli bir şekilde memleket sathına dağıtmak, şehirleri ve sanayii köysel bir ortam içinde kurabilmek plâni, ve bütün bunları beşerî ölçüyü kaybetmeden yapabilmek, bugün, teknolojik bakımdan, kırk yıl öncesine kıyasla gerçekleştirilmesi çok daha kolaylıkla mümkün olabilecek işlerdir. Çünkü geçen zaman içinde sür'atli ulaştırma vasıtalarımız çok gelişmiş, birbirinden elli mil uzaklıktaki yerleşme noktaları, bahçe - şehirler teklifine riayet edilmek şartıyla, dünün, kalabalık büyük şehirlerindeki aralarında ancak beş mil mesafe bulunan noktalar kadar birbirine yaklaşmıştır.

Bu arada, dengeli yerleşmelere duyulan ihtiyaç da şiddetini arttırmıştır. Çünkü, çağımızın görevi, köysel yerler kadar, doğurganlığa elverişli, evlenmeyi ve ana baba olmayı onlar kadar teşvik edebilen bir şehirsal çevre yaratmaktır. İşe ilk başladığı zaman Howard, nüfus azalması tehdidi ile ilgilenmek için hiçbir sebep görmemişti; fakat sistemi o kadar organik ve biyoteknik idi ki, teklif ettiği şehir tipi, nüfusu, biyolojik bakımdan çoğalmaya kabiliyetli ve psikolojik bakımdan da, buna hazır bir şehir tipiy-

di. Eger eski şehirleşme eğilimi devam edecek olursa, değişen nüfusla birlikte, mesele, İngiltere veya Amerika'nın bahçe - şehirler kurup kuramayacağı meselesi değil, fakat ondan başka birşey inşa edip edemeyecekleri meselesi hâlini alacaktır.

Buraya gelinceye kadar, Howard'ın yakın çevresiyle olan münasebetler hakkındaki düşüncelerini gözden geçirdim. Fakat belirtmek gerekir ki, onun savunduğu fikirlerin millî sınırları yoktur: istediği şehir teşkilâtlanması İngiltere için hangi sebepten önemli ise, Amerika için de o sebepten dolayı önemlidir. Bizim geleneksel şehirciliğimiz, aslında, gayri resmî bir bahçe - şehir olan New England köy tipini içine almaktadır. O kadarla da kalmamakta, John Coolidge'in göstermiş olduğu gibi, mesken ve plânlama konularında çok takdire değer gayretlerin sarfedildiği New England fabrika şehirlerini New York ve Massachusetts'teki Shaker topluluklarından Utah'ın daha yüksek fizikî ve sosyal standartlara ulaşmağa çalışılan Salt Lake şehrine kadar birçok ütopyacı merkezleri de kapsamaktadır. Bu arada; bir sürü sınıî ve ticarî merkezlerimizi yaratan açığöz ve sosyal bakımdan yıkıcı spekülasyon da İngiltere'nin bombardıman görmüş şehirleri kadar yeniden imar edilme ve teşkilâtlandırılma ihtiyacı içinde bulunan çok geniş, iktisadî ve ticarî değerlerini kaybetmiş sahalar yaratmıştır.

Amerika'da da doğru yönde bazı deneme gayretleri sarfedilmiş, Amerikan Denizcilik Kurulu tarafından 1918 de bazı şehircikler kurulmuş, 1936 yılında, İskân Teşkilâtınca Yeşil Kuşak Şehirleri plânlanmıştır. Maryland'daki Greenbelt şehri bunlardan bir tanesidir. Fakat İngiltere'de olduğu gibi, Amerika'da da, reformcular ve idareciler şehir ve köy imarı probleminin kökünden ele alınmasına daima engel olmuşlar, sefalet mahallerinin temizlenmesiyle; ve yarının sefalet mahallerini teşkil edecek olan mesken topluluklarını kendi elleriyle inşa etmekle yetinmişlerdir. Howard'ın şehir plânlamasına getirdiği temel fikre Amerika'dan daha fazla ihtiyaç duyulan bir başka ülke yoktur. Ve hiçbir yerde de deneme mahiyetindeki teşebbüslerden geniş kanunî yetkiler yönünde hareket etmeye orada olduğundan daha fazla ihtiyaç duyulamaz.

Bahçe - şehirler vasıtasıyla adem-i merkeziyeti gerçekleştirme ihtiyacı, Amerika'nın yalnız eski kısımlarına mahsus değildir: Howard'ın geniş programı, Amerika'nın en yakında iskân edilmiş olan kısımlarında, özellikle Kaliforniya ve Kuzey Pasifik'te büyük ölçüde uygulanmalıdır. Çünkü bu kısımlarda, nüfusun, Los Angeles,

San Fransisco körfez bölgesi, Portland ve Seattle gibi bölgelere akma eğilimi yalnız bölgenin tabii kaynaklarından çok taraflı bir faydalanmayı imkânsız hale getirmekle kalmıyacak, aynı zamanda İsveç ve İngiltere'de olduğu gibi, zaten azalmakta olan doğurganlığın daha da düşmesine yol açacaktır.

Son yıllarda Amerika'da plânlama unsurları üzerinde yapılan en önemli çalışmalar, muhtemelen Millî Kaynakları Plânlama Kurulu ve bu Kurulun eyaletlerdeki kolları tarafından ortaya konmuştur. Fakat böyle bir çalışma yapmaya hazırlanmanın ne kadar yanıltıcı olduğunu, bölgesel gelişme probleminin şehirselleşme probleminden ayrı olarak mütalâa edilmekte olması kadar hiçbir şey güzel göstermez. Bu kurulun Şehirlerimiz isimli raporu, kendine yeterli üniteler imiş gibi münahsıran şehirler ve büyük şehirler bölgeleriyle ilgilenmekte, bununla beraber, kaynaklar ve sınaî imkânlar hakkındaki rapor da şehir sınırlarından içeri adım atmamaktadır. Eğer bu incelemeleri yapanlar ve şehir plâncıları, Howard'ın, Garden Cities of To-Morrow isimli kitabında söylediklerinden iyice ders almış olsalardı bu nevi çalışmalarda önemli ve verimli olmıyan kısımlar bulmak pek güç olurdu.

Bu eksiğin telâfisi için vaktin pek geç olmadığına şükretmek gerek. Yanlış yerlere kurulan meskenlerde, büyük şehir bölgelerine uzayan yanlış yol sistemlerinde, aşırı derecede dağılmış banliyölerde, yanlış plânlanmış sefalet mahalli temizleme ve imar programlarında milyarlarca dolar kaybolup gitmeden, Howard'ın kitabını okumamış, yahut da hazmetmemiş olanlar için, onda savunulan tezi dikkatlice inceleyip anlamak ve gereklerini öğrenmek iyi olur. Bu yalnız teknisyenler için yazılmış bir kitap değildir; herşeyden çok, ihtiyaç, istek ve menfaatleri her adım başında plâncılara ve idarecilere rehberlik etmesi gereken insanlar, vatandaşlar içindir. Letchworth ve Welwyn'de bugün bile Amerikan şehir plâncılarının öğreneceği birşeyler bulmak mümkündür; fakat adı geçen bu bahçe - şehirleri yaratan fikirlerin hazinesi olan Garden Cities of To-Morrow adlı kitapta, bunlardan çok daha fazla öğrenilmesi gereken konular vardır. Howard'ın fikirleri, şehir medeniyetine yeni bir çağın temellerini getirmiştir: öyle bir medeniyet ki, onun çerçevesi içinde, yaşama için gerekli vasıtalar hayatın amaçlarına hizmet edecek, hayatın idamesi ve iktisadî verimliliğin sağlanması için ihtiyaç duyulan şekilde sosyal ve kişisel tatmine götürecektir.